

В. Л. МИРОНОВ

І. Я. ФРАНКО — ВЕЛИКИЙ ПОБОРНИК ДРУЖБИ УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО НАРОДІВ

Іван Якович Франко, великий український письменник, визначний представник революційної демократії, по праву займає одне з перших місць в історії революційно-демократичної, суспільної, економічної і філософської думки останньої чверті XIX—початку XX століть.

На протязі сорокарічної літературної і громадської діяльності Франка звучав його бойовий, волелюбний голос письменника-громадянина, який наводив страх на пануючі класи Австро-Угорщини, Росії та інших країн. Відомо, наприклад, що директор департаменту царської поліції дав російському консулу у Львові вказівку звернутися до австрійського уряду з проханням ізолювати «галицького революціонера Івана Франка». Самодержавна влада боялася революційного слова письменника, який нещадно викривав і таврував ганьбою правителів Росії.

Австрійський уряд теж ненавидів Івана Франка, а тому й сам радо запроторив би письменника якнайдалі, щоб позбавити українських трудящих в Галичині, які боролися за національне і соціальне визволення, трибуна-революціонера, глашатая правди і свободи. Цісарські власті тричі заарештовували Франка, та це не зломило волі письменника. До кінця своїх днів він залишився відданим справі революційно-демократичної боротьби трудящих проти насильства і експлуатації.

Революціонер-демократ Іван Франко завжди був поборником єдності і дружби трудящих усіх націй в їх боротьбі проти соціального гноблення. Він пристрасно закликав трудящих усіх країн до класової солідарності, пропагував ідеї інтернаціоналізму.

Ці ідеї формувались у Франка під благотворним впливом творів К. Маркса і Ф. Енгельса та російських революційних демократів, зокрема М. Г. Чернишевського. Стаття Чернишевського «Национальная бестактность» (1861 р.) допомогла Франкові глибше усвідомити суть соціально-економічних і політичних умов життя в Галичині, в певній мірі зрозуміти класовий зміст національного питання.

Іван Франко був непримиренним борцем проти буржуазного націоналізму. Він послідовно виступав за єдність економічного розвитку України і Росії, був активним пропагандистом великої російської літератури і полум'яним поборником дружби між українським і російським народами.

Перебуваючи далеко від Росії, в умовах важкої, задушливої атмосфери Галичини Франко ніколи не приховував «прихильність до москалів як народу слов'янського, великого і багато обдарованого від при-

роди, прихильність і любов для его кращих культурних і духовних змагань, для его боротьби за волю політичну і соціальну справедливість»¹.

Всупереч брехливим твердженням запеклих ворогів українського народу — буржуазних націоналістів — про нібито негативне значення перебування основної частини українського народу в складі Росії Франко перший у Галичині обґрунтував глибоко прогресивну роль возз'єднання двох братніх народів — українського і російського, історично пов'язаних між собою спільністю економіки, культури, близькістю мови і традицій. Він правильно вважав, що возз'єднання України з Росією в 1654 р. врятувало його рідний народ від поневолення іноземними загарбниками.

Франко ніколи не приховував почуття величезної гордості за український народ, який на чолі з Богданом Хмельницьким підніс прапор боротьби проти польсько-шляхетських агресорів, прагнучи до возз'єднання України з Росією. Викриваючи буржуазно-націоналістичні вигадки П. Куліша про нібито страшну провину з боку Богдана Хмельницького, який в боротьбі проти поляків об'єднував українські народні сили «то з татарами, то з росіянами», Франко з великою приязню говорить про «козацького батька». Він цілком схвально відзивається про далекогозору і мудру політику Хмельницького, який в ім'я врятування українського народу звернувся за допомогою до Росії, висловлюючи щире бажання усього українського народу назавжди возз'єднатися з російським народом. Немає сумніву в тому, що Франко мав на увазі саме цю велику подію в житті українського народу, коли писав, що вона «диктувалась konieczністю, історичним ходом розвитку народного»².

Належно оцінивши значення возз'єднання двох братніх народів для їх дальшого розвитку, Франко користався кожною нагодою, щоб викрити будь-які намагання реакційних націоналістичних сил очорнити цей великий історичний акт в житті українського народу. Він з юбуренням писав про підступи буржуазних націоналістів типу Барвінського, Партицького, Романчука та інших, які прагнули випередити один одного у вигадках про якісь «інтриги і насильство з боку Москви» в справі возз'єднання. В статті «Сухий пен»ь», написаній у 1905 р., Франко, не приховуючи факту гноблення українського народу царським самодержавством, разом з тим підкреслював, що український народ «колись добровільно прилучився до Росії»³.

Відомо, що Австро-Угорщина застосовувала по відношенню до Галичини особливу, чисто австрійську, систему національного гноблення трудящих. Суть цієї системи полягала в тому, що Австрія, прагнучи зміцнити свої позиції в Польщі, надавала полякам привілеїв, які дозволяли їм безкарно посилювати і без того безмірно жорстоку експлуатацію трудящих, в першу чергу українців.

Така політика австрійського уряду породжувала серед польських поміщиків і буржуазії відвертий шовінізм. Пропаганда шовіністичних ідей велась через численні газети, журнали, спеціальні видання, що широко розповсюджувалися по всій території західноукраїнських земель.

Шовіністично настроєні польські історики і журналісти, вислужую-

¹ І. Франко. Зміна системи. Журн. «Життя і слово», т. V, кн. III, 1896, стор. 164.

² І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVII, К., 1955, стор. 184.

³ І. Франко. Сухий пен»ь. Літературно-науковий вісник, т. XXIX, кн. 2, 1905, стор. 86.

чись перед пануючими класами, всіляко звеличували «цивілізаторську», «рятівничу» місію Речі Посполитої, яка нібито захищала в минулому український народ від татарських орд і від Москви.

Франко дав різку відсіч «польським патріотам», вказавши, що подібними байками вони викопують «купи старих брехень»¹.

Ми знаходимо у Франка багато статей, в яких він відстоює прогресивне значення рішення Переяславської Ради і викриває загарбницькі устремління польської шляхти. В цих статтях письменник з глибоким співчуттям ставиться до трудящих мас польського народу, які так само, як українські і російські трудівники, пригнічувалися поміщиками, чиновниками, попами.

У 1883 р. Франко опублікував велику статтю «Наш погляд на польське питання», в якій заявив, що своїм постійним розбоям, відвертим шовінізмом, закликами до загарбання всіх українських земель і створення «Великої Польщі от моря и до моря» шляхта викликала тільки ненависть українського народу.

«Чи манифестуючи живучість идеи историчной Польще по всех колишних «польских» землях, поляки разбудили в тих землях почутье прихильности до тои Польще, едности с нею?» запитував Франко. І тут же відповідав: «Смеємо сказати, що не. Не только на Литве и Жмуди, на Волиню и Украине, але навіть в Галичине, ба, особливо в польской еи части народ повстав прот и в той идеи и против еи проповедников. Не ентузіазм, не масовый рух, а ненависть збудилася всюди против историчной Польще, — и той незаперечаний факт пора би всем полякам, а особливо галицким, добре себе зятямити»².

Франко вважав, що польському народові необхідно жити в дружбі, солідаризуватися з слов'янськими народами, щоб мати змогу протистояти німецькій агресії і зберегти свою національну самостійність. При цьому він вказував, що Польщі треба укласти союз «особливо с Русею и лучитись с нею па доброй воли против немцев»³, оскільки, за його словами, інтереси польського народу і його майбутнього штовхають до союзу з Росією.

Розглядаючи загарбницькі прагнення войовничої шляхти як справу політично безглузду і шкідливу для самого польського народу, Франко закликав усі слов'янські народи відмовитися від ворожнечі один з одним, тому що, як писав він у статті «Два «панславізми», її «будуть користати посторонни сили», щоб «слов'янськими руками каштани з жару вынимати»⁴.

У перші роки своєї літературної і громадської діяльності Франко був свідком братерської допомоги російського народу болгарському народові в його національно-визвольній боротьбі проти турецьких поневолювачів. Франко і пізніше бачив, з якою великою приязню ставився російський народ до македонців, сербів, хорватів, словенців та інших слов'янських народів, які стогнали під чужоземним ярмом. На прикладі українців, що жили в Галичині, Франко переконувався, наскільки велика любов слов'янських народів до свого старшого брата — російського народу. Не випадковд тому в статті «Слов'янська взаємність в розумінні

¹ І. Франко. На нашій — не своїй землі. Літературно-науковий вісник, т. XXXVII, 1907, стор. 28.

² Газ. «Діло» № 36, 1883.

³ Газ. «Діло» № 38—39, 1883.

⁴ Газ. «Діло» № 136, 1884.

Яна Коллара і тепер» Франко писав: «Факт загального нахилу до Росії існує в більшій чи меншій мірі серед усіх племен слов'янських...»¹.

Франко завжди вороже ставився до політичного режиму в Росії, до реакційного насильства царського самодержавства щодо трудящих мас усіх національностей. При цьому він вважав, що в умовах, коли більша частина слов'янських народів пригноблена чужоземними загарбниками, боротьба цих народів за національне визволення не може закінчитися успіхом без допомоги російського народу.

Він гаряче бажав разом з тим змін у суспільному устрої Росії, пов'язуючи з ними ще більше зростання приязні до неї з боку інших народів. «Що ж би то було,— ставить він питання в тій же статті,— коли б політична система в Росії змінилася в дусі свободолобнім і справді слов'янолюбнім? Коли б Росія, шануючи кожну особистість слов'янську і гарантуючи їй повний розвій, хотіла повертати хоч часть своєї політичної сили і свого впливу на те, щоб політичні і громадські відносини прочих слов'ян поза її границями зробились більш нормальними?»² Потят до Росії, відповідає Франко, був би ще більшим.

Подібні думки висловлював Франко і пізніше, в 1905 р., у статті «Щирість тону і щирість переконань», спрямовуючи вістря своєї критики проти ставлеників царського самодержавства в Галичині — партії москвофілів. «...Коли органічно, від кореня розвинуться і процвітуть усі частини великого східнослов'янського племені,— писав він,— коли свято-татські руки не будуть підрубувати та нівечити одну часть, аби тим краще була друга, то тоді зложиться з них цілість і єдність краща, багатша, гармонійніша, ніж се тепер може снитися різним, шовінізмом затуманеним, головам»³.

Факти, таким чином, свідчать про те, що Франко займав тверду і послідовну позицію в оцінці важливої історичної події в житті українського народу — його возз'єднання з російським народом — і розумів її величезне прогресивне значення для України. Будучи революційним демократом, він послідовно боровся проти українських буржуазних націоналістів і польських шовіністів, які намагалися посіяти серед українського народу недовір'я і ворожнечу до його старшого брата — російського народу. Франко вважав ці спроби жалюгідними силкуваннями, оскільки дружба між російським, українським та іншими слов'янськими народами складалась історично і зміцнювалась у спільній боротьбі проти чужоземних загарбників. Узи цієї дружби, зазначав письменник, не тільки не ослабнуть, але будуть зростати і розширятися в майбутньому.

Франкові належить велика заслуга не тільки у викритті націоналістичних і шовіністичних наклепників, які прагнули всілякими вигадками спростувати прогресивне історичне значення возз'єднання України з Росією, але і в широкому показі тієї глибокої внутрішньої симпатії до російського народу, яка постійно зріла в українському народі і пов'язувалась ним з надією на возз'єднання з Росією і на зміни у громадському житті країни.

Про це прагнення українського народу Франко красномовно говорить в «Письмах с Галицкой Украины», вперше надрукованих у 1883 р. російською мовою в журналі «Вольное слово», який видавався у Женеві. «С давних пор,— писав Франко,— приход москаля в Галицию в по-

¹ І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVIII, 1955, стор. 253.

² Там же.

³ Там же, т. XVI, К., 1955, стор. 355.

ниманні нашого народу неразрывно связывается с надеждами на най-важнейшие аграрные и общественные реформы... Вот вам мой рассказ с некоторыми мужиками об этом предмете: «Что там нового пишут? Будет москаль с нашим биться?» — спрашивают меня. Я рассказываю, что знаю... «Так, так, без этого не обойдется. Если он уж так наладился, то, конечно, не даром». — «Ну, а если наш его переможет?» — закидываю я. — «Кто? Наш москаля!»... восклицают мужики. «Да что вы говорите! Где ж нашему его перемочь? Да если б до того дошло, то не только все солдаты из наших, а и все наши громады перейдут к москалю. Разве бы дурак-то был, чтобы за немца стоял»¹.

Відомо, що австрійська буржуазія, польська шляхта і українські буржуазні націоналісти на всі лади вихваляли «даровану» цісарем конституцію, під захистом якої, мовляв, куди легше і вільніше жити українцям у Галичині, ніж українцям на Східній Україні, яка входила до складу Росії. Франко виразно уявляв собі, що за подібними байками ідеологів пануючих класів приховуються далекосяжні наміри, метою яких було кинути тінь недовіри на російський народ, посварити його з українським народом, а коли трапиться нагода — захопити в Росії українські землі і «возз'єднати» їх з Галичиною.

Франко не приховував своєї ненависті до царського самодержавства, до царських сатрапів, які експлуатували український народ, але він розумів, що в цьому російський народ неповинний, бо він сам зазнає гніту визискувачів.

Франко на власні очі бачив, наскільки важчим було життя українського народу в Галичині, зведений до становища колонії, з якої австрійсько-польські гнобителі витягували останні соки. Не випадково Франко називав Австрію «тюрмою народів», а цісарську конституцію — «свинською конституцією», яка надає багатіям право здирати шкуру з бідняків.

Визначаючи цими словами суть австрійської конституційної монархії і самої конституції, Франко виражав думку народу, і в першу чергу трудящих мас українського населення, які нетерпляче чекали приходу росіян у Галичину, пов'язуючи з цим приходом своє визволення з-під гніту.

Франко так передає свою розмову з селянами у згаданих вище «Письмах с Галицкой Украины», показуючи їх ставлення до австрійської конституції: «Ну, а если б москаль нашу конституцію да автономію скасовал?» — закидываю я... Мужики в смех. «Вот вы что вздумали! Вот добро великое, — было б по чем плакать! Какая это конституция, какая это вольность?! Что каждому вольно нас обдирать да кривдить?! По такой конституции мы, конечно, не заплачем...»².

Івана Франка справедливо можна назвати першим українським економістом у Галичині, який глибоко і всебічно обґрунтовував прогресивне значення розвитку продуктивних сил України в складі Росії. «Цілісність і єдність східнослов'янського племені» — російського і українського народів — він вважав важливим фактором розвитку їх економіки і культури. Про це особливо переконливо свідчать роботи Франка, в яких він з'являв розвиток промислового виробництва в Галичині і на Україні, яка перебувала, як він говорив, в єдиному комплексі з Росією.

¹ Журн. «Вольное слово» № 52, 1883, стор. 9.

² Там же.

Якщо в Росії після скасування кріпацтва, писав Франко, розпочався період розвитку фабричної промисловості, хоч він, правда, спричинився в багатьох випадках до підриву економічного становища селян по деяких українських губерніях¹, то Галичина з розвитком капіталізму була перетворена на колоніальну сировинну базу і на ринок збуту для австро-угорської промисловості. «...Австрія систематично душила і руйнувала в Галичині початки промислу і фабрик,— підкреслював Франко.— Австрія свідомо спиняла розвій економічної самодіяльності в Галичині, щоби мати місце відбуту для фабричних продуктів інших провінцій...»².

Стає очевидним, що Франко визнає як безперечний факт більш швидкий промисловий розвиток Наддніпрянської України у порівнянні з Галичиною. В той час, коли на Україні зростали промислові підприємства, розширювалися економічні зв'язки між багатьма її районами, підвищувалась зайнятість її населення у виробництві, в Галичині, перетвореній на колоніальний додаток до Австрійської імперії, селянство, яке пролетаризувалося, не знаходило собі праці в містах, дедалі більш розорювалося і катастрофічно вимирало.

Думку про необхідність дальшого економічного і політичного єднання України з Росією Франко з особливою силою розвиває в рецензії на книгу Ю. Бачинського «Україна ірредента». Франко відзначає благотворний вплив Росії на розвиток торговельних відносин Наддніпрянської України з країнами Європи. «Від часу Петрової реформи,— пише він,— Росія ввійшла в більше безпосередні і живі зносини з найпоступішими краями Європи — Німеччиною, Голландією і Францією, ніж їх коли-небудь мала Україна»³.

У цій же статті Франка ми знаходимо вказівку про те, що Україна вже в першій половині XVII століття торгувала не тільки сільськогосподарськими продуктами, але й виробами промислів. «...Торг,— пише він,— обнимав не тільки сирі продукти рільничі, такі як пшеницю, шкіри, мід, дерево, віск, але і вироби промислові, такі як деготь, мід до питя і спирт»⁴.

Розширення торговельних зв'язків Східної України з Новгородом, Псковом, Москвою та іншими містами Російської держави, а також з іноземними країнами ще більш прискорило розвиток її промисловості. По ряду галузей вона обігнала навіть Росію, яка, як зазначав Франко, не може «конкурувати з Україною на полі шовководства, добування камяного вугля, рибних промислів, годівлі тонкорунних овець і суконництва»⁵. Франко вказує також, що і в галузі цукроваріння Україна набагато випередила Росію.

Українські буржуазні націоналісти намагались спекулювати терміном «політична самостійність», всіляко добиваючись відриву України від Росії. Викриваючи облудні гасла цих лютих ворогів українського народу, Франко доводив, що відділення України від Росії при федеральному устрої останньої не є доцільним. Він писав: «Звісно, термін «політична самостійність» не треба розуміти зараз як цілковитий сепара-

¹ Див. І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р., Львів, 1910, стор. 145.

² І. Франко. *Ukraina irredenta*, журн. «Життя і слово», т. IV, кн. VI, 1895, стор. 473.

³ Там же, стор. 476.

⁴ Там же, стор. 472.

⁵ Там же, стор. 482.

тизм від Росії, як конечність сотворення окремої української держави. Політична самостійність можлива і в зв'язку з Росією, при федеральнім її устрою. До такого устрою пруть власне факти економічного життя...»¹.

В іншій своїй статті «Русько-українська література» Франко відмічав, що українським трудящим чуже бажання буржуазних націоналістів добиватися відділення України від Росії, оскільки по відношенню до останньої вони почувають себе її частиною, вбачають в її силі також свою силу.

Підкреслюючи необхідність дальшого єднання України з Росією, Франко відстоював при цьому їх політичний зв'язок, оснований на спільності економічного життя. Він правильно вважав, що цілий ряд галузей в Росії і на Україні взаємно доповнюють одна одну, сприяючи розширенню економічних зв'язків між окремими районами країни і сприяючи їх загальному промисловому піднесенню. «...Промисли різних територій Росії,— пише він,— доповнюють себе взаємно, а коли між ними де в яких галузях іде боротьба, то головно між промислами Конгресівки і Московщини, а далеко менше між сими двома і Україною»².

Наголошуючи, таким чином, на прогресивному значенні перебування України в складі Росії з точки зору єдності їх економічного розвитку, Франко підкреслював, що український народ «працею своїх найчільніших синів допоміг дуже багато»³ Росії і що возз'єднана з нею Україна у значній мірі сприяла посиленню її економічного розвитку, що мало великий вплив на політичне і культурне життя країни.

Буржуазні націоналісти немало говорили про свій патріотизм, про любов до українського народу. Вони на повний голос заявляли про необхідність національної боротьби, але зовсім не пов'язували її з боротьбою соціальною. Франко розумів, що це не випадково, бо буржуазні націоналісти ніколи по-справжньому і не думали про дійсне визволення трудящих. Тому в примітці до статті «Причинки до оцінення поезії Тараса Шевченка» він називає такий патріотизм націоналістів формальним, брехливим, оскільки вони хочуть «увільнення якогось народу з під чужовладства, але без зміни самих нене соціальних обставин, в яких живе той народ. З погляду народу увільнене з під чужовладства буде зманою тільки формальною: замість чужих панів придуть свої. Що такий патріотизм в основі річі суперечний з любовою до простого люду, се кождий бачить»⁴.

Перекоаний у тому, що «упадок абсолютизму в Росії буде не нині, то завтра», Франко вбачав у міцніючій дружбі двох братніх народів шлях до визволення українського народу. Ось чому, коли в основному друкованому органі українських буржуазних націоналістів — журналі «Правда» — була опублікована стаття, в якій тенденційно робився однобокий наголос на фактах економічного і національного гноблення українського народу царським самодержавством, Франко у відповідь на цей виступ писав: «...Редакція «Правди» хоч подає досить фактів економічних злиднів та руйнування українського народу, то, проте, якось ніколи не доходить до позитивної думки, як запобігти тим злидням і тому руй-

¹ І. Франко. *Ukraina irredenta*, стор. 482—483.

² Там же, стор. 483.

³ І. Франко. *Сухий пен*, стор. 86.

⁴ І. Франко. *Причинки до оцінення поезії Тараса Шевченка*. Журн. «Світ» № 8—9, 1881, стор. 160.

нуванню, а не доходить головно через те, що всі ті факти чисто економічні не раз і зовсім непотрібно підливає національним соусом»¹.

Про глибоку віру Франка в демократичні сили російського народу говорить і такий факт. У 1905 р., коли до Франка дійшла звістка про революцію в Росії, він із захопленням зустрів цю величезну історичну подію і відповів на неї хвилюючим закликком до галицько-української молоді. «Дожили ми великих, переломових подій... Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку Росії, а в тім комплексі й України»².

Хоч Франко і не зрозумів рушійних сил революції 1905—1907 рр., не побачив тієї ролі, яку відіграли в ній пролетаріат і партія більшовиків, проте він правильно відзначив, що боротьба трудящих Росії проти царизму в період революції привела до деякого полегшення соціальних і економічних умов життя народів Росії, в тому числі й українського народу. «Великі перемини, викликані подіями останніх літ у внутрішньому життю Росії, довели між іншим і до того, що не тільки для українського слова відкрила ся давно бажана, хоч далеко ще не повна свобода, але й для українського елементу виявила ся можливість зазначити себе не лише в пресі, а також у громадському і політичному життю»³.

Трудящі Галичини дедалі більш активно повставали на боротьбу як проти поміщиків і буржуазії, так і проти австро-угорських імперіалістів. Очолював народні маси робітничий клас Галичини, що формувався за рахунок трудящих різних національностей міста і села. Треба мати на увазі при цьому, що революційна боротьба пролетаріату і трудящего селянства Галичини, особливо на початку ХХ ст., розвивалась під впливом російського революційного робітничого руху. Підкреслюючи цей факт, Франко писав, що «зароди радикально-соціалістичної агітації прийшли до Галичини не з заходу»⁴, а зі Сходу, з Росії і України.

Було б невірним не помітити і обійти мовчанням окремі ідейні помилки в поглядах Франка по питанню, яке ми розглядаємо. Вони, на жаль, мали місце внаслідок суперечностей, властивих тогочасній галицькій дійсності.

В. І. Ленін у конспекті книги С. Щоголева «Український рух як сучасний етап південно-російського сепаратизму» відмічав помилки Франка, пов'язані з його деякою національною обмеженістю.

Не розібравшись у справжній суті націоналістичної завірюхи в Галичині наприкінці ХІХ століття, Франко у статтях «З кінцем року» (1896 р.), «Коли не по конях, так хоч по оглоблях» (1897 р.), розглядаючи боротьбу українського народу проти національного гніту царизму, помилково відривав її від класової боротьби трудящих і від загально-

¹ І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, К., стор. 133—134.

² І. Франко. Одвертий лист до галицько-української молодіжн. Літературно-науковий вісник, т. XXX, 1905, стор. 11.

³ І. Франко. Українська трибуна в Росії. Літературно-науковий вісник, т. XXXV, 1906, стор. 335.

⁴ І. Франко. Як я став казенним радикалом. Львів, 1897, стор. 33.

російського революційно-демократичного руху в цілому. Засуджуючи тактику «боротьби одиночок», таких, як Желябов, Кібальчич, які виступали в свій час з терором проти царя і його прибічників, і захоплюючись разом з тим їх мужністю і відвагою, Франко при цьому жалкував, що «їх праця вийшла по за рамки нашої національності...»¹.

Однак окремі помилки Франка, допущені ним у зазначений період його літературно-громадської діяльності, не можуть применшити того виключно великого значення, яке відіграв письменник у справі боротьби проти українських, польських, австрійських та інших буржуазно-націоналістичних і шовіністичних сил, які намагалися розірвати добровільний союз українського і російського народів.

Велику життєву ідею дружби цих двох братніх народів Іван Франко палко відстоював також у своїх літературно-критичних та публіцистичних статтях і в художніх творах. В цьому відношенні характерна його стаття «Література, її завдання і найважливіші ціхи». Виступаючи в цій статті проти ототожнення російського народу і його демократичної літератури з царським самодержавством, Франко писав: «Розуміється, держава московська, її жандарми та чиновники і їх гніт на всяку свободну думку — одно діло, а література російська з Гоголями, Белінськими, Тургенєвими, Добролюбовими, Писарєвими, Щаповими, Решетниковими та Некрасовими — зовсім друге діло»².

У цих небагатьох словах Франко глибоко розкриває експлуаторську суть самодержавного поміщицько-буржуазного ладу Росії і, як бачимо, близько підходить до розуміння того, що в класовому антагоністичному суспільстві існують дві діаметрально протилежні культури.

Іван Франко завжди підкреслював, що російська демократична література корінням своїм йде глибоко в народ, виражає життєві інтереси трудящих і є джерелом, що живить і українську літературу, сприяючи розвитку національного колориту останньої. Тому в іншій своїй статті — «Формальний і реальний націоналізм», викриваючи орієнтацію націоналістів на відрив української літератури від російської, Франко відверто заявляв, що без міцного зв'язку з демократичною літературою Росії неможливе національне пробудження українського народу. На підтвердження цього він наводить факти з життя закарпатських українців: «...Доки ті русини звертали очі свої на Росію, у них проявлялось хоч як-таке життя народне, були хоч які-такі писателі, газети, починався і рух народний, прокидалось і «народовство» серед молодіжі. А тепер, коли зв'язки з Росією порвалися, коли очі угорської інтелігенції звернулися до Пешта — що там осталося?»³.

Високо оцінюючи російську демократичну літературу, підкреслюючи її гуманізм, палку любов до пригноблених і знедолених, її велике виховне значення, Франко справедливо твердив, що вплив російської літератури дедалі поширюється не тільки на народи, які населяють Росію, але й на народи зарубіжних країн.

Російська література, говорив письменник, незважаючи на політичні умови, найменш сприятливі з усіх, які тільки можна собі уявити, проклала шлях до високої оригінальності, і її сміливо можна прирахувати до першокласних літератур цивілізованого світу.

¹ І. Франко. Коли не по конях, так хоч по оглоблях. Зб. «Молода Україна». т. I, Львів, 1910, стор. 118—119.

² І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, стор. 8.

³ Там же, стор. 139.

Буржуазно-націоналістичні наклепники, які прагнули принизити бойовий характер російської демократичної літератури, пускали в хід всілякі вигадки. Так, вони твердили, що нібито своїм виховним значенням російська література поступається перед літературами західноєвропейських країн. І. Франко, що з особистого досвіду знав, який великий вплив мали передові російські письменники і поети на творчість кращих представників української літератури і яку роль відіграли їх твори у вихованні галицької інтелігенції, викриваючи вигадки націоналістів, з неприхованою гордістю писав: «Коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покритих жем'єм»¹.

Франко відстоював велике прогресивне значення не тільки російської літератури, але й російської науки. Незадовго до революції 1905 р. у статті «Подуви весни в Росії»² Франко писав, що багато найвидатніших наукових відкриттів пов'язано з іменами росіян, які вийшли з гущі народної. Вони не тільки увінчали цими відкриттями славу Росії, але значно просунули вперед людські пізнання в багатьох галузях науки, випереджаючи Західну Європу. Франко називає при цьому імена таких російських учених, як Мечніков, Менделєєв, Сеченов та інші.

Викриваючи реакційні спроби буржуазних націоналістів відірвати українську культуру від російської, Франко говорить про цілковиту приреченість таких спроб на провал, тому що вони суперечать історичному розвитку не тільки українського і російського, але й усіх інших слов'янських народів.

«...Народ московський,— писав він,— утворив велику державу, до котрої так чи інак звертаються очі усієї Слов'янщини, що та держава обнімає з двох боків і Галицьку Русь, що той народ московський витворив життя духовне, літературне і наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну і на нас»³.

Реакціонери різних мастей, і в першу чергу буржуазні націоналісти, з ненавистю ставились до Франка і не гребували ніякими засобами, щоб позбавити письменника впливу на трудящі маси. Знаючи про засудження Франком політичного режиму Росії, вони почали зводити на нього наклепи, писати про його нібито цілковиту «ненависть до всього російського». Ця явно провокаційна брехня, сфабрикована «москвофілами», була розрахована на те, щоб викликати недовір'я до Франка з боку українського народу.

Викриваючи наклепників-націоналістів, Франко показав, наскільки щира і велика його любов до російського народу, до його культури, науки, літератури.

«Ми всі русофіли, — писав Франко у відповідь на твердження націоналістів, — чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову і читаємо в тій мові певно не менше, а може й більше від вас... І російських письменників, великих світочів у духовнім царстві, ми знаємо і любимо... І ми чуємо себе ближчими до них, як до вас, чуємо себе солідарними з ними у всім, що для нас дороге і святе і високе, бо знаємо, що се не фрази, не «символи» якогось фікційного един-

¹ І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, стор. 139.

² Див «Літературно-науковий вісник», т. XXVIII, 1904, стор. 149.

³ І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, стор. 139.

ства, а кровні, життєві здобутки вселюдської цивілізаційної праці... І в тім ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу, і се міцна, тривка і світла основа нашого русофільства»¹.

Про глибоке почуття любові до російського народу, про постійне тяжіння Франка до Росії свідчить також і один з його листів, датований 1892 роком. В цьому листі Франко висловлював бажання ближче познайомитись з життям російського народу, з його промисловими і культурними центрами, збагатити свої знання досягненнями передової російської літературної і наукової думки. «Дуже б міні ще хотілося,— писав він,— якийсь час побути в Петербурзі і Москві, роздивитися в тамтошніх бібліотеках, поповнити свою бібліотеку хоч найпотрібнішими річами, а головню — пізнати людей»².

Українські буржуазні націоналісти почували справжню ненависть до російського народу, до його культури, літератури і науки. Вони не зупинялися перед будь-яким підлим обманом, щоб тільки заподіяти шкоду випробованій віками, загартованій у вогні спільних битв проти іноземних загарбників дружбі українського і російського народів. З цією метою вони особливо старанно рекламували «благодійну» Австрію, яка нібито одна тільки показує зразок піклування про український народ у Галичині. Вони всіляко вихваляли при цьому «царську опіку» Галичини, не шкодували слів, щоб тільки довести, що в Галичині відбувається «розквіт» духовного і політичного життя українців, чого зовсім, мовляв, немає в Росії.

Франко рішуче виступив проти подібної підтасовки фактів, показавши, що саме могутня культура, література і наука російського народу позитивно впливають на все духовне і політичне життя українського народу. Він зазначав, що в Росії «повстали і працювали тай працюють найбільші таланти нашого письменства, найкращі робітники нашої науки, що там, а не в Австрії, помімо всяких тисків виросло найкраще з усього, чим може нині повеличати ся наша духовна скарбниця, що натовісць у Австрії помімо хваленої опіки (вона на дуже сорокатім кони їздила) деревце нашого духовного і політичного життя вийшло мізерною карлючкою, покритою поганими паростами та грибами, а за те дуже рідкими і дрантивими плодами»³.

Не до прогресу, а до відсталості, до занепаду в усіх галузях економічного і громадського життя привело Галичину австрійське панування. Ця думка червоною ниткою проходить і через іншу, більш ранню, статтю Франка «Нова спроба суспільно-політичної організації Росії», написану ним у 1883 році. Письменник вказує, що штучні кордони між Наддніпрянською Україною і іншими частинами українських земель роз'єднали єдиний живий і нерозривний організм, загальмували природний хід його життя. Наслідком цього і була, відмічає він далі, безбарвність і малоцінність літературних і політичних прагнень в Галичині до цього часу і взагалі слабкість і хирлявість всього розвитку.

Народ, підкреслював Франко у названій статті,— це організм, слабкість однієї частини якого тягне за собою неміч і всіх інших частин. Тому так багато сил і енергії витратив письменник на те, щоб ще біль-

¹ І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, стор. 354.

² Матеріали до культурної та громадської історії Західної України, т. I, К., 1928, стор. 382.

³ І. Франко. Зміна системи. Журнал «Життя і слово», т. V, кн. III, 1896, стор. 166.

ше зміцнити, зцементувати дружбу всього українського народу, внаслідок історичних умов роз'єданого на частини, з російським народом, бо без цієї дружби, без допомоги з боку російського народу, він знав, неможливим буде возз'єднання всіх українських земель.

Віра в ясне майбутнє українського народу ніколи не покидала Франка. Він не шкодував своїх сил в боротьбі за «видіння прийдешньої епохи могутньої», прагнув до неї, відчував наближення соціальної революційної зміни, «яка світ як весна оновить».

В одному з публіцистичних творів Франка є прекрасні слова, якими він передає думки і сподівання трудящих українців, що вірили в героїзм, революційність російського народу, який, за їх переконанням, як писав Франко, і панам руки обкрає, і бідних землею наділить, і, нарешті, попів скасує¹.

Ось в таке визволення українського народу, в таку допомогу з боку російського народу і вірив Франко, коли говорив про майбутнє України:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперечешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хозяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі².

Ці пророчі слова Івана Франка стали нині щасливою дійсністю. Вперше за багато віків з братньою допомогою російського та інших народів радянської країни зібрані воедино всі українські землі, на яких вільно живе, розвиває свою економіку і культуру український народ, що здобув державність.

Для всіх трудящих Радянського Союзу ім'я Івана Франка, який відіграв виключно велику роль у пропаганді визвольних ідей у Західній Україні і виступав палким захисником класової солідарності трудящих всіх націй, близьке і дороге як ім'я письменника-борця, письменника-інтернаціоналіста.

Творчість Івана Франка, видатного сина українського народу, служить справі зміцнення нерушимої дружби всіх народів нашої соціалістичної Батьківщини, які в тісному єднанні під керівництвом Комуністичної партії будують світле майбутнє — комунізм.

¹ Див. журн. «Вольное слово» № 52, 1883, стор. 9.

² І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XII, К., 1953, стор. 482.